

OSMANLI YÖNETİMİNDE KUZEY AFRIKA: GARP OCAKLARI

Seydi Vakkas TOPRAK*

ÖZET

Afrika'daki Osmanlı egemenliği, Mısır ve Kuzey Afrika eksenli olarak gerçekleşmiştir. Osmanlılar XVI. yüzyıl başlarında Afrika'nın kuzeyinden başlayarak Akdeniz'in güney sahilleri boyunca Atlas Okyanusu kıyılarına kadar ilerlemişlerdir. Diğer taraftan doğuda Kızıldeniz'in batı sahilleri boyunca ilerleyerek Hint okyanusu kıyılarına kadar ulaşmışlardır. Kuzey Afrika'daki Osmanlı hâkimiyeti XVI. yüzyılda Barbaros Hayrettin Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmesiyle başlamıştır. Osmanlılar, "*Garp Ocakları*" dedikleri Kuzey Afrika'yı ilk dönemlerde tek yönetim altında, daha sonraları ise yönetimlerini birbirinden ayırarak idare etmişlerdir. Kuzey Afrika'daki bu eyaletler başlangıçta merkezî idareye tamamen bağımlı olarak sonradan idare mekanizmasının bozulmasıyla merkezden bağımsız hareket etmişlerdir. Cezayir, Tunus ve Trablusgarp eyaletlerinin gelirlerinin büyük bir kısmını korsanlıktan ele geçirdikleri eşya, ticaret malı ve esirler oluşturuyordu. Özellikle İspanyolların Endülüs Müslümanlarını katletmesi ve İspanya'nın Osmanlı Devleti ile anlaşmasının olmaması nedeniyle Garp Ocakları korsanları, İspanya'nın ada ve sahillerini yağmalayarak tüccar gemilerini zapt etmekteydiler. Garp Ocakları'nın korsanları Müslüman gemilerine zarar veren Malta korsanlarına eşdeğer tutulurdu. Sömürgeciliğin zirveye çıktığı XIX. yüzyıl ortalarında Mısır-Somali ve Mısır- Cezayir istikametinde uzanan Osmanlı sınırlarının birleştirilmesi için aradaki Sudan ve Uganda toprakları Mısır valileri tarafından Mısır sınırlarına eklenmiştir. Diğer taraftan Trablusgarp'tan güneye doğru Çad Gölü havzasına kadar gidilerek Nijer ve Çad üzerinde hâkimiyet tesisine çalışıldı. Böylece Büyük Sahra'nın güneyindeki birçok bölge Osmanlı topraklarına katıldı. Ancak 1815 Viyana Kongresi'nde korsanlığın yasaklanması Garp Ocakları'nı güçsüz bırakmıştır. Fransa XVI. yüzyıldan beri ticari ilişkilerinin bulunduğu Cezayir'i 1830'da işgal ederek Batı Akdeniz'de stratejik bir mevki elde etmiştir. Ardından İngiltere ve Almanya'nın da onayıyla 1881 yılında

---

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
seyditoprak@gmail.com

Tunus'u da ele geçirmiştir. İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali ve 1912'deki Uşi Antlaşması ile Kuzey Afrika'daki Osmanlı Egemenliği sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler: korsanlığın yasaklanması, tüccar gemileri, ticari antlaşma, Cezayir'in işgali, özerk eyaletler.

THE NORTH AFRICA UNDER THE OTTOMAN RULE: GARP OCAKLARI

ABSTRACT

The Otoman rule in Africa came true in the axis of The North Africa. In the early 16th century Ottomans progressed beginning from the North of Africa along the Southern coasts of Mediterranean down to the shores of The Atlantic Ocean. On the other hand in the East they went ahead along the western coasts of The Red Sea and reached until the coasts of The Indian Ocean. The Otoman Sovereignty in The North Africa starts with Barbaros Hayrettin Pasha's entering under the Otoman service in 16th century. The Ottomans governed The North Africa which they called as "*Garp Ocakları*" at the beginning under the same administration and later ruled seperating their administrations. At the beginning, while these provinces in The North Africa were dependent on the central government completely, later with the deterioration of governing mechanism they behaved independently from the centre. Incomes of Algeria , Tunisia and Tripolis provinces were goods, commercial properties and slaves they captured from buccaneering activities. Especially as long as Spanishes slayed Andalusian Muslims and did not have an agreement with Otomans the corsairs of "*Garp Ocakları*" were plundering the islands and shores of Spain and capturing the merchant ships. The corsairs of "*Garp Ocakları*" were accepted as equivalent of Maltese pirates damaging Muslim ships. In the middle of 19th century in which buccaneering hit the top, to unite the Otoman territories continuing in the direction of Egypt-Somalia and Egypt-Algeria, Egypt governors added the intermedial territories belonging to Sudan and Uganda to Egypt lands. On the other hand going from Tripolis to southward until the Chad lake basin they tried to establish Otoman rule on Niger and Chad. In this manner many regions in the South of Sahara joined Otoman lands. However, the prohibition of buccaneering at The Viana Congress of 1815 weakened "*Garp Ocakları*". By the way of occupying Algeria, with which it had commercial relations since 16th century, France had a strategical position in the west Mediterranean.

After this, in 1881 with the approval of England and Germany invaded Tunisia, too. Italia occupied Tripolis in 1912 and and with The Treaty of Ouchy the Otoman Sovereignty in the North Africa came to an end.

Key Words: prohibition of buccaneering, merchant ships, commercial treaty, occupation of Algeria, autonomous provinces.

Giriş

Anavatanları olan Orta Asya'dan tarihin değişik dönemlerinde, dünyanın çeşitli yerlerine, bilhassa batıya doğru göç eden Türkler, gittikleri Avrupa ve Afrika'nın geniş topraklarına yerleşerek devletler kurmuşlar ve yönetimlerinde etkin olmuşlardır. Türklerin Afrika'daki varlığı IX. yüzyıldan başlayarak XX. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Osmanlılar döneminde ise Afrika'daki Türk egemenliğinin Mısır ve Kuzey Afrika eksenli olduğu görülmektedir. Osmanlılar XVI. yüzyıl başlarında Afrika'nın kuzeyinden başlayarak Akdeniz'in güney sahilleri boyunca Atlas Okyanusu kıyılarına kadar ilerlemişlerdir. Diğer taraftan doğuda Kızıldeniz'in batı sahilleri boyunca ilerleyerek Hint okyanusu kıyısındaki liman ve iskelelere ulaşmışlardır.

Sömürgeciliğin zirveye çıktığı XIX. yüzyıl ortalarında Mısır-Somali ve Mısır- Cezayir istikametinde uzanan Osmanlı sınırlarının birleştirilmesi için aradaki Sudan ve Uganda toprakları Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve ardılları tarafından Mısır sınırlarına dahil edildiler. Diğer taraftan Trablusgarp'tan güneye doğru Çad Gölü havzasına kadar gidilerek Nijer ve Çad üzerinde hâkimiyet tesisine çalışıldı. Böylece Büyük Sahra'nın güneyindeki birçok bölge Osmanlı topraklarına katıldı¹.

Osmanlı Devleti idaresinde Kuzey Afrika'daki Cezayir, Tunus ve Trablusgarp eyaletlerine Garp Ocakları denilmekteydi. Kuzey Afrika'daki Osmanlı hâkimiyeti XVI. yüzyılda Barbaros Hayrettin Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmesiyle başlamıştır². Osmanlılar, Garp Ocakları'nı ilk dönemlerde tek yönetim altında, daha sonraları ise yönetimlerini birbirinden ayırarak idare

¹ Ahmet Kavas, "Afrika'da Türklerin Hakimiyeti ve Kurdukları Devletler", *Türkler*, C. IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 575-587. Ayrıca Büyük Sahra'nın stratejik ve ticari önemi, Fransızların Afrika'daki sömürgeciliği ve Afrika'da Osmanlı-Fransız rekabeti hakkında geniş bilgi için bkz.; Cami Bey, *Trablusgarp'tan Sahra-yı Kebir'e Doğru*, İstanbul, 1326.

² Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, MEB Yay., İstanbul, 1971, s. 646.

etmişlerdir. Kuzey Afrika'daki bu ülkeler salyaneli eyaletler arasına katılarak yıllık vergileri devlet hazinesine aktarılmıştır. Bu eyaletlerde toplanan vergilerden, eyaletlerin masrafları ayrı ayrı çıkartıldıktan sonra, devlet hazinesine her yıl yirmi beş bin flori gönderilirdi³.

Kuzey Afrika'daki bu eyaletler, başlangıçta merkezî idareye tamamen bağılyken sonradan idare mekanizmasının bozulmasıyla merkezden bağımsız hareket etmişlerdir. Osmanlı başkenti ile olan bağları zamanla zayıflayarak; savaş sırasında donanmaya katılmak ve iki-üç yılda bir padişaha hediye sunmaktan ibaret hale gelmiştir. Garp Ocakları'nın idaresi diğer eyaletlerden farklı olarak fetihlerden sonra güvenlik amacıyla oralarda bırakılan Türk askerlerinin idaresine verilmiştir. Ayrıca Batı Anadolu sahilleri ve Ege Adaları'nda oturanlardan; yerlerinden rahatsız olanlar, cinayet gibi ağır suçlara karışanlar, kabadayılar ve macera peşinde koşanlar kaçarak Garp Ocakları'na gider ve korsanlara katılırlardı. Bazen de Garp Ocakları'ndan Ege kıyılarına gemilerle adamlar gelerek bayrak açarlar ve asker toplarlardı⁴.

Garp Ocakları'nda korsanlık; hayata fazla önem vermeyen, yiğitlik ve cesaret sahibi olanlar tarafından yapılan bir meslekti. Hem şerefli hem de kârlı bir geçim yolu sayılırdı. Bu eyaletlerin gelirlerinin büyük bir kısmını korsanlıktan ele geçirdikleri eşya, ticaret malı ve esirler oluşturuyordu. Özellikle İspanyolların Endülüs Müslümanlarını katletmesi ve İspanya'nın Osmanlı Devleti ile antlaşmasının olmaması nedeniyle Garp Ocakları korsanları, İspanya'nın ada ve sahillerini yağmalayarak tüccar gemilerini zapt etmekteydiler. Garp Ocakları'nın korsanları Müslüman gemilerine zarar veren Malta korsanlarına eşdeğer tutulurdu. Üç Garp Ocağı içerisinde en mutebri Cezayir sayılırdı⁵. Zamanla Tunus ve Trablusgarp Beylerbeylikleri'nin yönetiminde “evladiyet”⁶ usulü benimsenmiştir.

---

³ Filori; XI. Yüzyıldan önce Floransa'da basılan ve üzerinde zambak resmi bulunan altın paraya verilen isimdir. Ayrıca Batı memleketlerinde basılan altın paralara da Osmanlılar filori demiştir. Pakalın, *a.g.e.*, s. 629-630; Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lugatı*, Enderun Yay., İstanbul, 1986, s., 114.

⁴ Pakalın, Cezayir'de Endülüs idaresi nizam ve usulünü örnek alarak bir yönetim örgütü kurduğunu belirtmektedir. Pakalın, *a.g.e.*, s. 646.

⁵ G. Yver, “Cezayir” *İslam Ansiklopedisi*, C. III, MEB Yay., İstanbul 1970, s. 137. Bu dönemdeki siyasi gelişmeler hakkında geniş bilgi için bkz.; Ercüment Kuran, *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti*, İÜEF Yay., İstanbul, 1957, s. 5-7.

⁶ Yönetimin bir hanedana verilmesi veya yönetiminin babadan oğula geçmesi usulü.

Cezayir’de ise bu düzen uygulanamamıştır. Çünkü iktidar yeniçerilerin belirlediği “*dayı*”ların eline geçmiştir.

Cezayir Ocağı

Barbaros Hayrettin Paşa Osmanlı hizmetine girdikten sonra idaresinde bulunan Cezayir, Beylerbeylik olarak kendisine verilmiştir. Cezayir’in idaresi esasen Barbaros Hayrettin Paşa tarafından kurulmuş olmakla beraber⁷ üç asır boyunca büyük değişikliklere uğramıştır. Cezayir’in idaresi; genel olarak Beylerbeyiler Devri (1518–1587), Paşalar Devri (1587–1659), Ağalar Devri (1659–1671) ve Dayılar Devri (1671–1830)⁸ olmak üzere dört evreye ayrılmaktadır.

Barbaros, Osmanlı hizmetine girdikten sonra Cezayir’in muhafazası için kendisine iki bin kadar yeniçeri gönderilmiş ve bu suretle Cezayir Ocağı’nın temeli atılmıştır. Daha sonra bu askeri kuvvete Batı Anadolu’dan çiftbozan taifesinden dört bin kişi eklenmiştir. Zamanla buradaki yeniçerilerin sayısı yirmi bine kadar yükselmiştir. Bu kuvvetler Cezayir’in merkezinde “*kasriyye*” denilen yedi kışlada barınırlardı. Askeri teşkilatları İstanbul’daki yeniçeri ocağının aynısı olup, bütün asker ve subayların başında en büyük amir olarak yeniçeri ağası vardı. Yeniçerilerden başka Türklerden oluşan süvari bölükleri de bulunmaktaydı. Ayrıca yerlilerden de “*mahazim*” denilen bir atlı askeri kuvvet mevcuttu.

Cezayir’in üst yönetiminde iki divan bulunurdu. “*Paşa Divanı*” veya “*kerrase*” denilen divan beylerbeyine bağlı olup, burada eyalet yönetimiyle ilgili işler görüşülürdü. “*Ağa Divanı*” denilen divan ise yeniçeri ağasına bağlı olup, burada ise yeniçeri ocağıyla ilgili işler müzakere edilirdi⁹.

Cezayir Beylerbeyileri, Padişah’ın hükmünü kabul etmekle birlikte bağımsız hükümdarlar gibi davranırlardı. Akdeniz’de korsanlık faaliyetlerini sürdürmekte ve Akdeniz’de ticaret yapan Avrupa devletleriyle ticari antlaşmalar dahi yapabilmekteydiler.

Osmanlı Devleti, Beylerbeyilerin bağımsızlıklarını ilan etmesini önleyebilmek için Cezayir’e üç senede bir değiştirilmek kaydıyla “*paşa*”lar tayin etmiştir. Tayin edilen paşalar ise yönetimle ilgilenmek yerine servet biriktirmeye

⁷ Pakalın, *a.g.e.*, s. 646.

⁸ Yver, *a.g.e.*, s. 137; Kuran, *a.g.e.*, s. 5-7.

⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/II, TTK Yay., Ankara 1988, s. 294-295.

çalıştıklarından korsanlığın daha da artmasına sebep oldular. XVII. yüzyıl ortalarında ayaklanan denizci milisleri, kendi reislerini iktidara getirerek “ağalar devri”ni başlattılar. Ağalar devri karışıklıklar içinde geçti. Denizci milisleri ve yeniçeriler arasındaki rekabet sonucunda yeniçeriler iktidarı ele geçirerek yönetime bir “dayı” tayin ettiler. Dayılar devrinde Osmanlı’nın Cezayir’deki gücü; yeni seçilen dayıya hil’at ve ferman göndermekten ibaret kaldı. Ancak bu devirde Avrupa’nın büyük devletleri Akdeniz’deki ticaret gemilerini korumak üzere silahlı devriye gemilerini Akdeniz’e gönderdiler. Bu devriye gemilerinin engellemesiyle Cezayir’in korsanlıktan elde ettiği gelir iyice azaldı. Gelir kaybı üzerine, idari işlerini yürütebilmek için paraya ihtiyaç duyan yönetim halka ağır vergiler yükleyerek çeşitli huzursuzluklara sebep olmuştur. Özellikle, ortaya çıkan iktidar mücadelesinde kanlı olaylar yaşanmıştır. Örneğin; 1671-1830 tarihleri arasında yönetime gelen yirmi sekiz dayıdan on dördü öldürülmüştür¹⁰.

Zamanla eyaletin üst yönetimdeki iki divandan biri haline gelen ağa divanı hükümet işlerine de karışarak paşa divanını etkisiz hale getirmiştir. Bundan sonra İstanbul’un tayin ettiği beylerbeyiler, dayıların devlete bağlılıklarının bir alameti olarak merasimlere başkanlık etmek ve antlaşmaları imzalamak gibi sembolik görevleri yerine getirmişlerdir. Dayılar ise bütün işlerde mutlak bir otoriteye sahip olup, emrindeki divan ile ülkeyi yönetmişlerdir. Divanı; hazineci, ordugâh ağası (ağa), bahriye nazırı olan vekilharç (vekil'l-harac), beytûmalcı ve vergi tahsilinden sorumlu “*hocatu'l havl*” isimli nazırlardan oluşurdu¹¹.

Eyalet merkezi olan Cezayir şehrinin adliye ve zabıta işlerine “*şeyhü'l-beled*” veya “*şeyhu'l Medine*” denilen bir görevli bakardı. Dayı, Cezayir vilayet merkezini dört Türk “*kaid*”¹² vasıtasıyla idare ederdi. Memleketin geri kalan kısmı ise üç beyliğe ayrılmıştı. Bunlar; Garp Beyliği, Şark Beyliği ve Titari Beyliği idi. Beyliklerin başındaki beyler genellikle dayı tarafından para karşılığı tayin edilirdi. Onlar da kendi altlarındaki memurları aynı şekilde tayin ederlerdi. Geniş yetkilere sahip olan beyler, kabilelerin yardımıyla asayişî sağlar ve vergileri toplarlardı. Her sene ilkbahar ve sonbaharda toplanan vergileri Cezayir şehrine

¹⁰ Yver, *a.g.e.*, s.138.

¹¹ Kuran, *a.g.e.*, s.7.

¹² Kaid; mutasarrıf, kaymakam ve müdür gibi görevler üstlenen memurlar. Pakalın, *a.g.e.*, s. 646.

gönderirler, kendileri de üç senede bir bizzat gelerek vergi tutarının hesabını verirlerdi¹³.

Garp Ocakları'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle özellikle Cezayir'in Batı Akdeniz denizciliğinde güçlü ve önemli bir yeri olmuştur. Akdeniz çevresindeki ülkeler ve bu denizde çıkarları olan devletler ile Cezayir arasında anlaşmazlıklar eksik olmamıştır. Ancak XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa ülkelerinin denizcilikte ilerlemesi karşısında, buna ayak uyduramayan Cezayir'in Akdeniz'deki etkinliği azalmaya başlamıştır. Bu yüzyıldan itibaren yönetim olarak imparatorluktan oldukça uzaklaşan Cezayir, yönetimdeki sorunlar nedeniyle askeri bakımdan da zayıflamıştı. Bu tarihe kadar ülkenin temel zenginlik kaynağı olan korsanlık artık gelir getirmiyordu. Özellikle Akdeniz'de dolaşan İngiliz ve Fransız devriye gemileri korsanlığı iyice azaltmıştı. Hazine gelirleri azalan Cezayir dayıları masraflarını karşılayabilmek ve asker maaşlarını ödeyebilmek için ağır vergiler koymaya ve Yahudi tüccardan yardım istemeğe ya da borç almağa başladılar. Dayının bu kabil davranışları halkta huzursuzluğa ve neticede 1805'teki isyana sebep olmuştur¹⁴.

İngiltere ve Fransa'nın Akdeniz'e savaş gemileri göndererek kendi bayraklarını taşıyan gemileri korsanlardan koruması üzerine Danimarka, Hollanda, İsveç ve Napoli gibi daha küçük devletler Cezayir ve diğer Garp Ocakları ile antlaşmalar yapma yoluna gitmişlerdir. İmzaladıkları antlaşmalar gereği Garp Ocakları'na yıllık vergi vererek gemilerini korsanlardan korumaya çalışmışlardır. Hatta XIX. Yüzyılda Amerika Birleşik devletleri dahi Cezayir ve Tunus ile böyle antlaşmalar yapmıştır¹⁵.

XIX. yüzyılın başlarında Avrupa'da görülen Napolyon savaşları Akdeniz'de korsanlığı yeniden artırmıştır. Ancak Napolyon'un bertaraf edilmesinden sonra Avrupa devletleri Cezayir'in deniz gücünden kurtulmanın yollarını aramışlardır¹⁶. Avrupa'nın büyük devletleri 1815'te düzenledikleri Viyana Kongresi'nde

¹³ Yver, *a.g.e.*, s. 138; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. III/II, s.295.

¹⁴ Yver, *a.g.e.*, s. 158.

¹⁵ ABD'nin yaptığı bu antlaşmalardan Cezayir ile yapılanın Türkçe olduğu ve ABD'nin yaptığı antlaşmalar içerisinde İngilizce dışında başka bir dilde hazırlanan ikinci antlaşma olduğu belirtilmektedir. Geniş bilgi için bkz.; Tahsin Fendoğlu, "*Osmanlı-ABD Ticari İlişkileri*", *Türkler*, C. XIV, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 270-281.

¹⁶ Napolyon'un Mısır'ı işgali, Avrupa'da giriştiği savaşlar ve sonrasındaki dönemde Cezayir'in Akdeniz'deki faaliyetleri ve güç dengeleri hakkında geniş bilgi için bkz.; Kuran, *a.g.e.*, s. 10-11.

korsanlığı bitirmeye karar vermişlerdir. Bu kararın uygulamasını da yüzyılın başına muazzam bir deniz gücü ve sömürge imparatorluğu haline gelmiş olan ve Akdeniz ile çevresinde büyük menfaatler elde etmiş olan Büyük Britanya İmparatorluğu üstlenmiştir. Avusturya, Prusya ve Hollanda'nın desteğini alan İngiltere 1816'da Akdeniz'e bir filo göndererek Cezayir'i topa tutmuş ve gemilerini batırmıştır¹⁷. Böylece deniz gücünü kaybeden Cezayir, Osmanlı Devleti'nin içerde ve dışarıda büyük sorunlarla uğraştığı bu dönemde, Fransa'nın istilasına açık bir hale gelmiştir¹⁸.

Cezayir Dayı'sının, oradaki yeniçeriler tarafından seçilip, padişah tarafından onaylandığı dönemden, özellikle de XIX. yüzyıl başlarından itibaren¹⁹, protokolde Cezayir valileri genellikle mîr-i mîrân veya Rumeli Beylerbeyi payesine sahip olmuşlardır. Zamanla İstanbul'a bağlılığı sembolik hale gelen Cezayir, denizcilikteki gelişmeleri takip edememiş ve 1816'daki İngiliz saldırısı sonucu da oldukça zayıf düşmüştür. İngilizlerin Akdeniz'de güçlendiği bu dönemde Fransızlar dikkatlerini Kuzey Afrika'ya, özellikle de Cezayir'e çevirmişlerdir²⁰.

Yunan İsyanı ve 1827-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında bağımsız Yunanistan'ın kurulmasıyla sonuçlanması Osmanlı Devleti'ni zayıflattığı gibi İngiltere ile Rusya'yı üstün duruma getirmişti. Bu durumdan istifade etmeye çalışan Fransa, Cezayir Dayısı'nın Fransız Konsolosu'na hakaretini bahane ederek 1827 yılında Cezayir'i işgale başladı. Uygun zamanı kollayan Fransa, 1830 yılında yüz savaş gemisi ve on altı bin askerle Cezayir'i tamamen işgal etti.

Bu sırada Osmanlı Devleti, Rusya ile savaştan yeni çıkmıştı ve oldukça güçsüz bir durumdaydı. Cezayir ise devletin asıl kuvvetlerinin savunabileceği alanın oldukça uzağında bulunmaktaydı. Bu nedenle Babiâli, Cezayir'in işgalini sadece protesto edebilmiştir²¹.

¹⁷ Kuran, *a.g.e.*, s. 8.

¹⁸ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi Yay., İstanbul, 1985, s. 117.

¹⁹ 1710 yılında Cezayir Dayısı olan Sökeli Ali Çavuş, 1711'de İstanbul'dan gönderilen valiyi karaya çıkarttırmayarak kaçırması ve Cezayir'in idaresini zorla ele geçirmiştir. Dönemin padişahı III. Ahmed bu oldubittiyi tanımak zorunda kalmıştır. Böylece Cezayir'de "dayılık" ile "valilik" birleştirilmiştir. Bundan sonra kısa dönemler için bu makamlar ayrılmış ise de Cezayir'in idaresinde dayılar daha fazla etkin olmuştur. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/II, TTK Yay., Ankara, 1995, s. 250.

²⁰ Kuran, *a.g.e.*, s. 8-9.

²¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, TTK Yay., Ankara, 1994, s. 122-125.

İşgalin sebebi her ne kadar 1827’de Cezayir Dayı’sının Fransız Konsolosu’na hakaret etmesi olarak görünse de gerçek böyle değildi. Fransa’nın asıl amacı Kuzey Afrika’ya yerleşmekti. Nitekim Avrupa’da ortaya çıkan 1830 ihtilâllarının siyasi ortamında kamuoyunu oyalamak isteyen Paris Hükümeti, dikkatleri ülke dışına kaydırmak niyetiyle Cezayir üzerine büyük bir askeri kuvvet sevk etmiştir. Kral, savaş ortamından yararlanarak basın hürriyetini kısıtlama ve meclisi dağıtma yollarını aramıştır. Sonuçta umduğunu bulamayan Kral tahtını da kaybetmiştir²².

Ancak ihtilal ortamına rağmen Cezayir’deki işgal devam etmiştir. Bu işgali bir türlü kabullenemeyen Osmanlı Devleti, nihayet 1847’de yayımlanan devlet salnamesinde eyaletler arasında Cezayir’i yazmayarak bu eyalet üzerindeki haklarından feragat etmiştir²³.

Tunus Ocağı

Tunus, Barbaros Hayrettin Paşa tarafından ele geçirilmiş ise de kesin olarak 1569 tarihinde Cezayir Beylerbeyi ve Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1573’te ise bir Beylerbeyilik haline getirilmiştir²⁴. Tunus fethedildikten sonra Cezayir’dekine benzer bir yönetime bağlandığından, eyaletin yönetimi de az çok Cezayir’e benzemiştir²⁵.

Tunus, yönetim birimi olarak Tunus, Bizerte, Kal’a-i Tabarka, Kafman Amdun, Minke, Sinan, İfrikiyye ma’a Bace, Dâhil ma’a Süleyman, Kal’a-i Kalibiya, Kal’a-i Hüname, Sahil ma’a Susa, Lecm, Mehdiye, İsfakus ma’a Kekrene, Cerid, Cebre, el-Araz ve Zarsis isimli yirmi iki kazadan oluşmaktaydı²⁶.

Tunus Eyaleti de Cezayir ve Trablusgarp gibi her sene devlet hazinesine para, padişaha köle, cariye ve çeşitli hediyeler gönderen salyaneli eyaletlerdendi. Tunus, devlet hazinesine gönderdiğinden başka Cezayir’e de her sene birkaç gemi dolusu zeytinyağı vermekteydi²⁷.

Beylerbeyileri İstanbul’dan gönderilen Tunus’ta bırakılan dört bin kadar yeniçeri zamanla yönetime karışarak isyanlara neden olmuştur. Böylece yönetimde

²² Kuran, *a.g.e.*, s. 12-13.

²³ Kuran, *a.g.e.*, s. 60.

²⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. III/II, s. 295.

²⁵ Pakalın, *a.g.e.*, s. 646-649.

²⁶ Kavas, *a.g.e.*, s. 581.

²⁷ Pakalın, *a.g.e.*, s. 646.

etkili olan “*dayı*” denilen kimseler Beylerbeyileri gölgede bırakmışlardır. Dayılardan sonra “*Emîrû'l-Evtan*” (Vatan Sancak Beyleri) denilen Tunus Sancak Beyleri yönetimi ele geçirmişlerdir. Bir nevi saltanat yoluyla iktidara gelen Tunus Sancak Beyleri zaman içinde Beylerbeyilik payesini de elde etmişlerdir²⁸.

Tunus'ta zamanla Dayılık, Beylerbeyilik ve Vatan Sancak Beyliği olmak üzere üçlü bir yönetim mekanizması ortaya çıkmıştır. Bazen Vatan Sancak Beyliği ve Beylerbeyilik görevlerinin tek kişide toplandığı olmuştur. Ancak Dayılık, Beylerbeyilik ve Vatan Sancak Beyliği görevlerinin bir kişide toplandığı görülmemiştir. Tunus'un önemi, Beylerbeyilik ve Vatan Sancak Beyliği görevlerini üstlenmiş olan Hamud Paşa (1788-1824) devrinde iyice artmıştır. Hamud Paşa'nın yönetimi sırasında Tunus ile ABD, Fransa ve Napoli devletleri ile antlaşmalar yapılmıştır²⁹.

Kuzey Afrika'daki diğer eyaletler gibi salyaneli olan Tunus, korsanlık ve esir ticareti yapabilmek için büyük bir donanmaya sahipti. Tunus'un idarecileri, ilk dönemlerde İstanbul'un çağrılarına bu donanmayla icabet etmişler ise de sonraları bu davetlere pek itibar etmemişlerdir. Aşırı ve ölçüsüz hareketleri onları birkaç defa İngiliz, Fransız ve Amerikan saldırılarına maruz bırakmıştır³⁰.

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıl başında merkezi yönetimi güçlendirme girişimi sırasında Trablusgarp'ı doğrudan merkeze bağladıktan sonra, aynı durumu Tunus için de planlamış ve bir bahane ile donanmayı Tunus'a göndermek istemiştir. Ancak bu teşebbüs İngilizler tarafından uygun görülmediği gibi Fransızlar tarafından da savaş sebebi sayılmıştır. Bunun üzerine bölgeye gitmiş olan donanma Trablusgarp'tan geri dönmüştür. İstanbul'a dönmekte olan donanma, Fransız donanması tarafından Çanakkale Boğazı'na kadar takip edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Tunus'u merkeze bağlama teşebbüsü böylece başarısız olmuştur³¹.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti ile bağları oldukça zayıflayan Tunus, İtalya ve Fransa'nın etkisi altına girmişti. Fransa, Cezayir'i ele geçirdikten sonra gözlerini Tunus'a yöneltmişti. 1878 yılında Berlin Antlaşması'yla da aradığı

²⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. IV/II, s. 250.

²⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. IV/II, s. 250-254. Hamud Mahmud Paşa hakkında geniş bilgi için bkz: Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmanî*, C. II, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1311, s. 256.

³⁰ Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 346.

³¹ Kuran, *a.g.e.*, s. 56-57.

fırsatı yakalamıştır. 1870'te Fransa'yı yenen Almanya Başbakanı Bismark, Alsace-Lorraine'nin acısını unutturmak ve bu ülkenin dikkatini kendi sınırlarından uzaklara çevirmek için Tunus'u almasını önermiştir. Ortamı uygun bulan Fransa da 1881 yılında Tunus'u işgal etmiştir. Tunus Beyi de Bardo Antlaşması'nı imzalayarak Fransız himayesini kabul etmiştir³².

Osmanlı Devleti ise bu dönemde oldukça güçsüz olduğundan Fransa'nın Tunus Eyaleti'ni işgalini ancak protesto edebilmiştir. Ancak bu protestoyu dikkate almayan Fransa, Kuzey Afrika'da yeni bir sömürge elde etmiş, Osmanlı Devleti de bir eyaletini daha kaybetmiştir³³.

Trablusgarp Ocağı

Kuzey Afrika'daki Garp Ocakları'ndan en doğuda ve devlet merkezine en yakını olan Trablusgarp Eyaleti, 1551 yılında Kaptan-ı Derya Sinan Paşa ve Turgut Reis tarafından Malta şövalyelerinden alınmıştır. Burası başlangıçta Cezayir Eyaleti'ne bağlı olarak idare edilmiştir. Ancak, Cezayir Beylerbeyilerinin giderek güçlenmesinden çekinen Osmanlı Devleti burayı ayrı bir eyalet haline getirilmiştir. Garp Ocakları arasında İstanbul'a en fazla bağlılık göstereni de her zaman Trablusgarp olmuştur³⁴.

Trablusgarp Ocağı da diğer Garp Ocakları gibi korsanlıkla geçinmiştir. Çağrıldığında gemilerini Osmanlı Donanması'nın emrine vermiştir. Salyaneli eyaletlerden olan Trablusgarp'ta hâkim zümreyi Anadolu'dan gelen Türkler, yeniçeriler ve bunların soyundan gelen kuloğulları oluşturmaktaydı³⁵.

Trablusgarp Ocağı, ilk önceleri merkezden gönderilen beylerbeyiler tarafından idare edilirken, XVII. yüzyıldan itibaren dayılar idareyi ele geçirmiştir. XVIII. yüzyılda ise Karamanlı Ailesi iktidara sahip olmuştur³⁶. Napolyon'un Mısır'ı işgali ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı sırasında bu ailenin takip

³² Uçarol, *a.g.e.*, s. 315.

³³ Uçarol, *a.g.e.*, s. 315.

³⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. III/II, s. 296.

³⁵ Kuloğulları hakkında geniş bilgi için bkz: İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, C. I, TTK Yay., Ankara, 1988, s. 31-36; Pakalın, *a.g.e.*, s. 320-321.

³⁶ 1711 yılında Trablusgarp'taki yeniçeriler tarafından dayı seçilen Karamanlı Ahmet Bey, çalışkanlığı ve başarısıyla Beylerbeyilik payesini almayı başarmış ve 1745 yılına kadar eyaleti idare etmiştir. Ölümünden sonra onun soyundan gelenler aynı göreve getirilmişlerdir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/II, s. 252-253.

ettiği politika İstanbul tarafından beğenilmemiştir. 1835’li yıllara gelindiğinde; Trablusgarp’ta siyasi ortam Karamanlı Ailesi içinde valilik meselesi nedeniyle oldukça karışık bir haldeydi. Durumdan istifade eden Sultan II. Mahmut, gönderdiği bir donanma gücüyle Karamanlı Ailesi’nin egemenliğine son vermiş ve Trablusgarp’ı doğrudan merkeze bağlamıştır. Babıâli, bu hareketiyle Cezayir’den Tunus’a doğru genişleyen Fransız istilasını önlemeye çalışmıştır. Bu sırada Libya’ya gönderilen Necip Paşa, kargaşayı ortadan kaldırarak kendisini vali ilan etmiştir. Böylece Cezayir’e yaklaşarak, gerektiğinde müdahale etmenin yollarını arayan Babıâli, Cezayir ve Trablusgarp arasındaki Tunus Ocağı’nı da doğrudan merkeze bağlamak üzere birkaç teşebbüste bulunmuş ise de Fransa’nın engelleriyle karşılaşmıştır³⁷.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Kuzey Afrika ile olan bağlarını Trablusgarp’ta merkezi yönetimi güçlendirerek korumaya çalıştığı görülmektedir. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile Trablusgarp bir eyalet olarak yeniden teşkilatlandırılmıştır. 1877 tarihli bir kanunla da Bingazi ve Derne doğrudan İstanbul’a bağlı bir sancak haline getirilmiştir. Böylece Libya olarak bilinen ülke Trablusgarp Eyaleti ve Bingazi Sancağı şeklinde iki yönetim birimiyle XX. yüzyıla intikal etmiştir³⁸. Trablusgarp Eyaleti’nde Cebel-i Garbiye, Bingazi, Trablusgarp merkez, Hums ve Fizan olmak üzere beş liva ve kırk kazadan ibaret olan bir yönetim kurulmuştur³⁹.

Ancak 1870’lerden itibaren sömürgecilik yarışına katılan İtalya, Habeşistan’da başarısızlığa uğrayınca dikkatini Kuzey Afrika’ya çevirmiştir. Çünkü Avrupa’nın sınırlı olan kaynakları gelişen sanayisinin ihtiyaçlarına cevap veremiyordu. Ayrıca üretilen sanayi ürünlerini satacak pazarlara da ihtiyaç duyulmaktaydı.

1890’lara gelindiğinde Afrika’nın büyük bir kısmı Avrupalıların sömürgesi haline gelmişti. Fransa XVI. yüzyıldan beri ticari ilişkilerinin bulunduğu Cezayir’i 1830’da işgal ederek Batı Akdeniz’de stratejik bir mevki elde etmiştir. Ardından İngiltere ve Almanya’nın da onayıyla 1881 yılında Tunus’u da ele geçirmiştir. Bu sırada İtalyanların ise Tunus ile olan ticari ilişkileri Fransızlarınkinden çok daha fazlaydı. Ayrıca Tunus eskiden Roma İmparatorluğu’nun bir parçası olmuştu ve

³⁷ Kuran, *a.g.e.*, s. 43-48.

³⁸ Hale Şıvgın, “Trablusgarp Savaşı”, *Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 274.

³⁹ Kavas, *a.g.e.*, s. 581.

coğrafi olarak da İtalya'ya daha yakındı. İtalya, Tunus'u ele geçirmenin hesaplarını yaparken Fransa daha erken davranmıştı. Akdeniz'de İtalya ve Fransa'nın kapışmasını çıkarlarına Almanya, Fransa'yı Tunus'u işgale teşvik ederken, Mısır'dan Fransa'yı uzaklaştırma emelini taşıyan İngiltere de Fransa'nın Tunus'a yerleşmesinden yana bir politika izlemekteydi. Böylece Tunus için geç kaldığını fark eden İtalya dikkatini Bingazi ve Trablusgarp topraklarına çevirmiştir⁴⁰.

Avrupa diplomasisinde ikinci derecede bir devlet konumunda olmak istemeyen İtalya, kendi ülkesinin güneyinde kalan, Tunus ve Mısır'da bulunan Fransız ve İngiliz nüfuz bölgeleri arasında, gelecekte stratejik bir köprü olabilecek bir yer olan ve güçsüz bir durumda bulunan Osmanlı Devleti'nin elindeki Trablusgarp ve Bingazi'yi kendi topraklarına katmak için harekete geçmiştir⁴¹.

İtalya, bir süre diplomasiyle Avrupa'nın sömürgeci ülkelerini Libya'da çıkarları olduğu konusunda ikna etmeye çalıştıktan sonra 1911 yılında harekete geçerek Trablusgarp'ı işgal etmiştir⁴². Bu sırada Osmanlı Devleti'nin zayıf bir durumda olması ve patlak veren Balkan Savaşları Afrika'daki bu son eyaletin savunulmasını zorlaştırmıştır. Uşi Antlaşması ile eyaleti ele geçiren İtalya, Sevr Antlaşması ile de bu ülke üzerindeki Osmanlı hukukunu ortadan kaldırmıştır⁴³.

Sonuç

Akdeniz ve çevresinde hâkimiyet kurmaya başlayan Osmanlı Devleti XVI. yüzyıldan itibaren Kuzey Afrika'ya egemen olmuştur. Barbaros'un Osmanlı hizmetine girmesiyle önce Cezayir, daha sonra da Tunus ve Trablusgarp Osmanlı topraklarına katılmıştır. Böylece Cezayir ile başlayan Kuzey Afrika'daki egemenlik Mısır'a kadar uzanarak Akdeniz'in doğusuna kadar uzanmıştır.

Kuzey Afrika'daki bu topraklar üç ayrı eyalet olarak teşkilatlandırılmış ve Akdeniz hâkimiyeti için önemli üsler haline getirilmiştir. Özellikle Avrupalı devletlerle yapılan deniz savaşlarında bu eyaletler önemli roller üstlenmişlerdir.

⁴⁰ Şıvgın, *a.g.e.*, s. 274-275.

⁴¹ Şıvgın, *a.g.e.*, s. 275.

⁴² İtalya'nın Trablusgarp üzerindeki emelleri, Avrupa devletleri nezdinde yürüttüğü diplomatik faaliyetler ve girdiği ittifaklar hakkında geniş bilgi için bkz.; Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahra'da Türk Fransız Rekabeti*, TTK Yay., Ankara 1995, s. 99-121.

⁴³ Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 346-347.

Osmanlıların Kuzey Afrika'da oluşturduğu idare zamanla gevşemiş ve yönetim yerel askeri güçlerin eline geçmiştir. Bu yerel güçler de tüm güçlerini korsanlık faaliyetlerine yönelterek Akdeniz'de ticaret yapan gemilerden "vergi" adı altında haraç toplamışlardır. Bu şekilde geçimlerini sağlayan Garp Ocakları'nda korsanlık yegâne meslek ve gelir kapısı halini almıştır.

Garp Ocakları'nda yönetim ve askerlik işleri tamamen korsanlığa göre düzenlenmiştir. Deniz kıyısındaki liman şehirlerinde; askerlerin bir kısmı şehir ve çevresinin güvenliğiyle ilgilenirken, diğer kısmı Akdeniz'deki ticaret gemilerinden haraç almakla uğraşmaktaydı. Toplanan paraların küçük bir kısmı yıllık vergi olarak İstanbul'a gönderilirken, bir kısmı askerlere maaş olarak dağıtılmakta, geriye kalan para ile de eyaletin masrafları karşılanmaktaydı.

Garp Ocakları neredeyse özerk eyalet konumunda olup, seçtikleri valiyi ancak İstanbul tasdik etmekteydi. Ayrıca Akdeniz ticaretiyle ilgili olarak İstanbul'un iznine gerek duymadan başka ülkelerle antlaşma yapabilmekteydiler. Böylece antlaşma yaptıkları devletlerden yıllık vergi alarak, onların bayraklarını taşıyan gemilere Akdeniz'de serbest geçiş hakkı tanımakta, diğer gemilerden ise haraç almaktaydılar.

Ancak XIX. yüzyıldaki ekonomik ve siyasi gelişmeler Garp Ocakları'nın korsanlık faaliyetlerine sekte vurmuştur. 1815 yılında toplanan Viyana Kongresi'nde korsanlığı yasaklayan Avrupa devletleri, ardından İngiltere'nin öncülüğünde Akdeniz'e savaş gemilerini göndererek Garp Ocakları'na büyük zararlar vermişlerdir. Ayrıca bu yüzyılda sömürgecilikte ilerleyen Avrupalı devletler Afrika'nın büyük bir kısmını ele geçirmişlerdir. Özellikle 1870'lerden itibaren Almanya ve İtalya'nın da sömürge elde etmek için Afrika'ya yönelmesi Garp Ocakları'nı hedef haline getirmiştir. Böylece tüm Afrika zamanla İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya'nın çıkar çatışmalarına sahne olmuştur.

Ne yazık ki Avrupalı büyük devletlerin sömürge yarışı karşısında çaresiz kalan Garp Ocakları'nı koruyabilecek güç Osmanlı Devleti'nde de mevcut değildi. Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşlarda alınan yenilgiler, iç isyanlar, yapılan ıslahatların istenen sonucu vermemesi ve dış baskılar gibi nedenlerle Kuzey Afrika'yı koruyamayan Osmanlı Devleti 1912 yılındaki Uşi Antlaşması'yla bu toprakları kaybettiğini kabullenmek zorunda kalmıştır.

KAYNAKLAR

- CAMİ BEY, *Trablusgarp'tan Sahra-yı Kebir'e Doğru*, İstanbul, 1326.
- ÇAYCI, Abdurrahman, *Büyük Sahra'da Türk Fransız Rekabeti*, TTK Yay., Ankara, 1995.
- FENDOĞLU, Tahsin, “Osmanlı-ABD Ticari İlişkileri”, *Türkler*, C. XIV, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. V, TTK Yay., Ankara 1994.
- KAVAS, Ahmet, “Afrika’da Türklerin Hakimiyeti ve Kurdukları Devletler”, *Türkler*, C. X, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- KURAN, Ercüment, *Cezayir’in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti*, İÜEF Yay., İstanbul, 1957.
- MEHMED SÜREYYA, *Sicill-i Osmanî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmanî*, C. II, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1311.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I-II, MEB Yay., İstanbul, 1971.
- SERTOĞLU, Mithat, *Osmanlı Tarih Lugatı*, Enderun Yay., İstanbul, 1986.
- ŞIVGIN, Hale, “Trablusgarp Savaşı”, *Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi Yay., İstanbul, 1985.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/II, TTK Yay., Ankara 1988.
- _____, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/II, TTK Yay., Ankara 1995.
- _____, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, C. I, TTK Yay., Ankara 1988.
- YVER, G., “Cezayir” *İslam Ansiklopedisi*, C. III, MEB Yay., İstanbul, 1970.

